

Anyanyelvi séták a szavak ősvényein Grétsy László két könyve szavaink eredetéről, használatáról, változásairól

Grétsy László, a *Nyelvi játékaink nagykönyve* című alapmű szerzője bizonyára nem veszi rosszszéven, hogy két új könyvének címét játékosan összevontam, mégpedig fordított sorrendben: előbb ugyanis *A szavak ősvényein* (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011, 195 oldal, Az ékesszólás kiskönyvtára 16.) jelent meg, és ezt követte az *Anyanyelvi séták* (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2014, 230 oldal, Az ékesszólás kiskönyvtára 29.). Ez a két kötet azoknak a cikkgyűjteményeknek a sorát folytatja, amelyeket a szerző a szavak, nevek, szólások világában való barangolásnak szentelt. A két korábbi kötet egyaránt az *Anyanyelvi őrjárat* címet viseli, a második kötet a cím alatti (II.) megkülönböztetéssel (Szabad Föld Lap- és Könyvkiadó Rt., Budapest, 1999, 208 oldal, illetve NEMZET Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002, 220 oldal). Ez a két kisalakú, formátumában a Pesti Hírlap Nyelvőrére emlékeztető kötet, valamint *A szavak ősvényein* című gyűjtemény a Szabad Föld nyelvművelő rovatának cikkeiből nyújt válogatást, míg a legutóbbi kötet, az *Anyanyelvi séták* az Interpress Magazin (IPM) és a Családi Lap nyelvhelyességi rovatából válogat. Ezek közül a rovatok közül az IPM-beli ma is létezik, reménykedhetünk tehát a sorozat folytatásában.

A szavak ősvényein az előszó szerint „mintegy száz”, valójában kerekén 100 cikket tartalmaz, az *Anyanyelvi sétákban* 60 cikket találhatunk. Ennek ellenére a mostani kötet a terjedelmesebb, mivel ennek cikkei – az őket elsőként közreadó sajtótermék jellegének megfelelően – körülbelül kétszer olyan hosszúak.

Grétsy Lászlónak a fenti négy gyűjteményes kötetten kívül az elmúlt években további három nagy terjedelmű munkája jelent meg a Tinta Könyvkiadónak *A magyar nyelv kézikönyvei* sorozatában: *A mi nyelvünk* című antológia a magyar nyelvről szóló írói vallomásokból (2000), a *Nyelvművelő kézisztár* második, átdolgozott kiadása (2005; ennek társszerkesztője e sorok írója volt), végül a már említett *Nyelvi játékaink nagykönyve* (2012). Vagyis tizenöt év alatt hét könyv – nem akármilyen teljesítmény! Különösképp egy olyan korszakban, amelyben a nyelvművelés helyzete – itt nem részletezhető okokból – jóval bonyolultabbá vált, mint azelőtt bármikor.

A most ismertető kötetek cikkei az előszó után egyaránt öt-öt fejezetbe rendeződnek. *A szavak ősvényein* kötetben ezek a fejezetek a következők: 1. Szavak keletkezése, származtatása (25 cikk), 2. Szójelentések, értelmezések (18), 3. Szavak jelentésváltozásai (21), 4. Szólamagyarázatok (17), 5. Szavak, szóalakok érdekességei (19), összesen 100 cikk. Az *Anyanyelvi séták* szintén öt fejezetből áll: 1. Szavaink, neveink születése (16 cikk), 2. A szavak titkokkal teli élete, világa (13), 3. A szólamondások keletkezése, változásai (10), 4. Nyelvünk változásai – és ezek megítélése (11), 5. A stílus maga az ember (10), összesen 60 cikk. A két cikkgyűjtemény tehát lényegében ugyanazokat a témaköröket tárgyalja. De vegyük észre, hogy az előbbi könyvnek van alaktani, az utóbbinak pedig stilisztikai fejezete is.

A szó szorosabb értelmében vett tartalmi ismertetéstől ebben az esetben el kell tekintenünk, mivel a két könyv összesen 160 cikke legalább 160 (de inkább több) témával foglalkozik, csupa olyannal, amely engem mint nyelvművelőt is nagyon érdekel, némelyikről magam is írtam, illetve írni szándékozom. Ha tehát ebbe belefognék, abból egy másik – meglehet, kevésbé jó – könyv kerekednék. Érjük hát be ezúttal annyival, hogy néhány vázlatos megjegyzést teszek az ismertető kötetek jellegéről, sajátosságairól, illetőleg magáról a műfajról, a nyelvi ismeretterjesztő cikk műfajáról.

A kötetekbe foglalt cikkek legfőbb sajátosságát az adja meg, hogy olvasói kérdésekre válaszolnak: ez gyakorlatilag meghatározza mind a témaválasztást, mind a kifejtés módját. Ebből adódik az is, hogy bizonyos témák ismétlődnek (pl. *ex, celebritás/celeb*), ez azonban nem zavaró. Itt

jegyzem meg, hogy a két újabb kötet együttvéve 425 oldalán mindössze egy sajtóhibát voltam képes felfedezni, noha korrektori szemmel is olvastam (az *Anyanyelvi séták* 196. oldalán „Az Isten verje meg!” helyett minden bizonnyal „Az Isten verje meg!” értendő). Ez a gondosság a szerzőn kívül a kidói szerkesztőket (Mandl Orsolyát és Szabó Mihályt) is dicséri.

A két kötet jellegét, műfaját a legjobban magának a szerzőnek a szavaival lehet jellemezni: „Munkámat nem annyira tudományos, hanem inkább ismeretgyarapító, [...] egyúttal pedig olvasmányos, urambocsá! szórakoztató könyvnek számom, de a tudományos igényességből sehol nem engedtem, s így minden soráért vállalom a szakmai felelősséget” (*A szavak ösvényein* előszavában, 10). A kulcsszavak tehát a következők: ismeretgyarapító, olvasmányos, szórakoztató, egyúttal azonban tudományos alapokon álló, szakmailag minden részletében vállalható. Mindez természetesen az újabb könyvről is elmondható: a tudományos jelleg nem az előadásmódban (idegen szakszavak, sok hivatkozás, terjedős mondatszerkesztés stb.), hanem magában a tartalomban nyilvánul meg. Tegyük azonban hozzá, hogy a nem szakmabeli olvasót a világos fogalmazáson kívül a szakirodalom-jegyzék és a gondosan összeállított mutató is segíti.

Grétsy László két új könyve egy olyan műfajt (a nyelvi ismeretterjesztő cikk műfaját) tartja fenn és emeli egyre magasabb színvonalra, amelyet 1989 után többen – sajátos okokból elsősorban nyelvészek – elparentáltak, és szükségtelennak, sőt károsnak bélyegeztek (ez volt az ő „stigmatizációjuk”). Napjainkra szerencsére tisztázódott, hogy **jó** ismeretterjesztésre éppen úgy szükség van, mint **jó** tudományos munkákra. Rosszakra, felszínesekre, szakmailag megalapozatlanokra pedig egyikből sincs szükség. Most, amikor egyre nagyobb mértékben zúdul a laikus közönségre a délibábos nézetek áradata (a nyelvrokonság, a nyelvtanírás stb. témakörében), különösen fontosá vált, hogy valaki megmutassa: megalapozott ismeretek birtokában is lehet közérthetően szólni a nagyközönséghez. Grétsy László könyvei tökéletesen kielégítik ezt az igényt, egyúttal hiteles mértékű, idegen szóval *etalonul* szolgálnak mindazok számára, akik tudásukat ebben a műfajban is át akarják adni.

Grétsy Lászlónak ez a most ismertetett két könyve – rovatai olvasóinak érdeklődését kielégítve – csaknem kizárólag a szavak titkait fürkészi. Ez így teljesen rendben is van, hiszen már az előszóban nyíltan megmondja, hogy olyan kötetet kívánt összeállítani, „amely elsősorban szókincsünk elemeivel, a valamilyen szempontból érdekes, fontos vagy figyelemre méltó szavak eredetével, életével foglalkozik” (*A szavak ösvényein* előszavában, de ez a másik kötetre is teljes mértékben vonatkozik). Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a szókincs fogalmát a lehető legtágabban értelmezi, beleértve a frazeológiát, a szólások, közmondások kérdéskörét is. Az „elsősorban” pedig arra utal, hogy vannak a két kötetben általánosabb kitekintésű, például a stílussal foglalkozó írások is.

Mindezek ellenére legyen szabad (vagy: *szabadjon?* – lásd *Anyanyelvi őrzár* 110–2) azt remélnem, hogy a szerző valamelyik következő könyvében ki fogja terjeszteni vizsgálódását a nyelvhasználatnak a szóhasználaton kívüli területeire, a hangtanra, mondattanra, szövegalkotásra stb. is.

Haladj tehát tovább az anyanyelv ösvényein, kedves Tanár Úr – örökös főnököm és mentórom –, valamennyiünk okulására és örömére, akik nem csupán szeretjük, hanem ismerni és érteni is akarjuk a magyar nyelvet.

Az *Anyanyelvi séták* 27. oldalán, a *Számok inkognitóban* című cikkben többek között ez a példa is szerepel: *prima prmissima*. Annak idején, a cikk írásakor, a szerző még nem sejtette, hogy később egy ilyen nevű díjjal fogják kitüntetni. Mert ha tudta volna – az ő szerénységét, szemérmes visszafogottságát ismerve –, bizonyára mellőzte volna ezt a példát. Mi azonban, tanítványai és hívei, ne mellőzzük befejezésül kimondani, hogy ebben a műfajban, a tudományosan megalapozott nyelvészeti ismeretterjesztő cikk műfajában valóban ő *a lehető legjobb*. Erről tanúskodik ez a két újabb könyve is.¹

Kemény Gábor

egy. tanár
ME BTK

MTA Nyelvtud. Int.: ny. tud. tanácsadó

¹ Elhangzott az *Anyanyelvi séták* bemutatóján a Nyelvtudományi Intézetben, 2014. március 18-án.